

Габріель МАРСЕЛЬ, Поль РІКЕР

ПРО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ (ДІАЛОГ)¹

З Габріелем Марселем я підтримував найглибші стосунки з давніх часів, ще з 1934–35 навчального року, коли я захистив свою дисертацію, а потім, епізодично, аж до його смерті в 1973 р. На його славетних “п’ятничних вечорах”, які я почав відвідувати з 1934 р., обиралася тема для дискусії і завжди було правилом – опиратися на приклади, аналізувати їх, а до допомоги доктрин вдаватися лише в порядку підтримки відстоюваних позицій. Там я насолоджувався простором дискусії, якого так не вистачало в Сорбонні. В його домі з’являлося враження, що думка жива, що вона аргументує. До речі, коли читаєш Марселя, завжди маєш відчуття – аж ніяк не впливу, а постійного динамічного наближення, стимульованого турботою про точне слово. Так ми щотижня протягом двох або трьох годин вельми активно дискутували, маючи відвагу мислити самостійно, що у великій мірі було доповненням до історичної культури, яку надавала Сорбонна.

Гадаю, що головним чином я зобов’язаний йому саме цим: вмінням відважитися на спробу зайнятися філософією.

Поль Рікер²

Поль Рікер: Дорогий Габріеле Марсель, ми перебуваємо біля витоків серії, що нараховує шість бесід. Я буду щасливий розпитувати вас так, як це вже робив років тридцять тому, коли був вашим студентом в цій самій будівлі.

Від наших бесід я очікую багато чого; це не просто повернення до ваших творів, на яке я розраховую, а й критичний погляд – те, що

раніше називали “*rétractation*” – тобто повернення, виправлення. Можливо, тепер ми прийдемо до нових обріїв вашої творчості: оскільки будь-яка філософія приймає нові обличчя, коли поширюється на новий ґрунт; можливо, нам буде до снаги дослідити нові можливості, вкладені у вашу творчість, як може підказати нова філософська ситуація.

Було прийнято рішення провести цю першу бесіду під гаслом дослідження. Мені здається, Габріеле Марсель, що поняття дослідження дуже багато означало для вас у дитинстві...

Габріель Марсель: Так, мій дорогий Друже, маленькою дитиною я справді-таки відчував, хоча й неясно, бажання стати в майбутньому дослідником: можна сказати, в певному сенсі цей поклик здійснився, хоча й в іншому розумінні.

Проте із самого початку я хотів би відповісти на ваші перші слова. Я хочу сказати, наскільки я вдячний за те, що ви – мій співбесідник, я із глибоким почуттям згадую ті часи, коли ви приходили до мене, десь тридцять років тому, разом із Максимом Шастеном, Роже Арнальдом та іншими, і ми разом працювали, розмірковували над проблемами, які нас цікавили. Це залишається для мене надзвичайно цінною згадкою, і немає потреби викликати в пам'яті ту чудову громаду, яка була з нами, слухала наші розмови і записувала те, що ми говорили.

Отже, для мене є великим щастям сьогодні знов зустрітись з вами. Правильним буде сказати, що я приїхав на святкування ваших досягнень, оскільки нині ви один із найкращих філософів Сорбонни, один із тих, хто по-справжньому зміумів завоювати повагу і любов усіх студентів.

Поль Рікер: Дозвольте мені, дорогий Габріеле Марсель, згадати той час, коли ми студентами приходили до вас: саме в такий спосіб ми у свою чергу досліджували царину живого досвіду і його значень. В той час ми читали “Метафізичний щоденник” (*Journal Métaphysique*), який писався з 1914 р. і був виданий у 1927 р.; ми читали “Позиція і конкретні підходи до онтологічної таїни” (*Position et Approches Concrètes du Mystère Ontologique*), що ви якраз тоді видали у 1933 р. як продовження до “Зламаного світу” (*Monde Cassé*); і ви готували книжку “Бути і Мати” (*Etre et Avoir*), яка мала увібрати тодішні ваші промови.

Ви дослідник, і ви були ним у всьому, судячи з того, що нам відомо про вашу творчість. Але форма, котру приймало таке дослідження, змушує поставити декілька запитань.

Коли ми відкривасмо “Метафізичний щоденник”, в око впадає відмінність двох частин. Перша дивує своєю діалектичною формою, і, мені здається, що вас самого вона дуже рано здивувала. Це боротьба проти духу системи, але засобами, у цієї самої системи запозиченими. Тому виникає запитання – і це буде моїм першим запитанням – чи не залишав ваш твір із самого початку місце для ірраціоналізму, через саму присутність діалектики. Як сьогодні ви читаєте цю першу частину “Метафізичного щоденника”?

Габріель Марсель: Коли ви говорите, що перша частина “Метафізичного щоденника” мене дивує, мені здається, ви вдаєтеся до евфемізму, і я вам відповім, що вона мене розчарує. Звичайно, я можу ретроспективно зрозуміти, що означало для мене таке буріння (здається, це відповідне слово). Я мав копати, як копають у шахті; необхідно було звільнитися від певного діалектичного апарату, але в який спосіб? В цьому і полягає дивне протиріччя, на яке ми натрапляємо в першій частині щоденника, оскільки я дуже несправно намагався методами самої діалектики звільнитися від діалектики.

Поль Рікер: Якими на той час були ваші філософські уподобання?

Габріель Марсель: Це досить легко пригадати. Вважаю, що в першу чергу варто зазначити чим була на той час Сорбонна. Кращі приклади для себе я знаходив в історії філософії. Я думаю про людину, про яку я вам нещодавно розповідав і яка залишилася для мене прикладом у тому, що стосується історії філософії – ідеться про Віктора Дельбоса. Інші викладачі філософії міркували критично, проте я не відчував у них особливого роду стверджувальності, якої я потребував. Навпаки, звичайно ж, було з Бергсоном. Мені пощастило протягом двох років слухати його курси в Колеж де Франс, і я не можу згадувати про них без хвилювання. Кожного разу, коли ми приходили, сильно билося серце, і ми очікували одкровення. І знов повертаємося до цього слова: досліджувати, відчуття дослідження, яке ви ставите в центр нашої першої бесіди. Справді, у нас було відчуття, що Бергсон відкривав дещо нове, що він вказував на якісь більш утаємнічені, глибші сторони реальності, ніж наша.

Єдиний парадокс, що має відношення до мене, полягав у тому, що моє захоплення Бергсоном змагалось, а точніше співіснувало, із зовсім іншої схильністю. Це був деякий культ найбільш абстрактної і діалектичної думки.

Поль Рікер: Ви читали Шеллінга...

Габріель Марсель: Справді, я читав Шеллінга і потроху Гегеля. А потім я занурився в читання неогегельянців, особливо Бредлі. В мені самому відбувалася своєрідна боротьба між цим захопленням точністю, правильніше точністю абстрактною, і водночас бажанням філософської пригоди. Таке протиріччя можна було визначити тільки дуже повільно, і, можливо, завжди не остаточно.

Поль Рікер: Можливо, перша частина “Метафізичного щоденника” нині нам доступніша, ніж вам. Для вас самого результати боротьби, котру ви ведете *разом* з поняттями і *проти* понять, не є такими незначними, як ви говорите. Ці результати нібито покладені, збережені в певному місці: ви їх збираєте в другій частині “Щоденника”. Найконкретніші аналізи – справжні здобутки діалектичного завоювання. Ви, до речі, згадуєте у передмові до “Метафізичного щоденника” цю таємну зустріч результатів подальших роздумів і висновків початкової діалектики. Сьогодні, після відпливу екзистенціальної хвилі, в час, коли знову постає вимога точної думки, чи не здається вам, що варто визнати цінність концептуального аналізу першого “Щоденника”?

Габріель Марсель: Так, я згоден. Те, що мене розлючує, коли я перечитую першу частину “Метафізичного щоденника” або перші “Філософські фрагменти”, які було опубліковано в Бельгії три-чотири роки тому із передмовою о. Блена, те, що мене розлючує – це деяке послаблення, дефіцит точності і суворості термінології. Розумієте, я вважаю, що така думка ще не була оснащена концептуальним знаряддям, яке є необхідним для того, щоб такого роду праця могла виконуватись у спосіб, який я на сьогодні вважаю правильним. Це справді мене трохи розлючує, коли я перечитую дані тексти, хоча і визнаю, що це було свого роду попереднім демаршем, від якого я був нездатний вивільнитися. Я абсолютно не шкодую, що віддав стільки сил... цій справі.

Поль Рікер: Щиро кажучи, сьогодні, скоріше, зник суперник “Щоденника”, ідеалізм, або, як ви говорили, “ідеалістичні постулати”.

Але повернімось до другої частини “Щоденника”, яка була вами написана між 1915 та 1923. Ось де було здійснено справжній прорив.

Я читаю у Передмові: “Я завжди любив зосереджувати свої розмірковування на аномаліях, які раціоналізм майстерно обходить і від яких одвертається...” Проте. Дане дослідження – звивисте,

фрагментарне – найяскравіше відкривається в понятті екзистенції (existence). І саме про нього мені хотілося б поговорити. Але, перш за все, хочу сказати, що, коли вийшло у світ есе “Екзистенція та об’єктивність” (*Existence et Objectivité*), в якому ви поєднали основні результати вашого пошуку, у нас було відчуття (як пізніше і у випадку “Позиції і конкретних підходів до онтологічної таїни”), що це один із найбільш програмних текстів. Такий, якими для попереднього покоління були тексти Бергсона: “Вступ у метафізику” (*l’Introduction a la Metaphysique*), “Сприйняття переміни” (*Perception du Changement*). Проте поняття екзистенції сьогодні відкриває перед нами цілу низку проблем: ви протиставляєте його поняттю об’єктивності, щоб вести боротьбу з приматом аналітичного знання. Чи розглядаєте сьогодні ви таким самим чином антитезу екзистенції та об’єктивності?

Габріель Марсель: Мені не здається, що в цьому сенсі я змінився; думаю, деякі деталі я б змінив, певні твердження я б відкоригував, але моя фундаментальна позиція залишається незмінною, і я вважаю, що зберігається вона і в подальших текстах, хоча й були вони написані з великим інтервалом.

Думаю, те, що мені тоді відкрилося, це те, що я називаю безсумнівним характером екзистенції. Це те розуміння неможливості звести екзистенцію до будь-чого іншого і навіть поставити її під сумнів. Я ніколи не міг зрозуміти питання, яке ставили деякі філософи, зокрема Шеллінг та Гайдеггер, питання, яке полягає в наступному: яким чином можливо, що існує щось, що є екзистенцією? Моя відповідь в той час звучала таким чином: це питання позбавлене будь-якого сенсу, оскільки воно передбачає можливість, якої нам не дано – можливість у певному розумінні абстрагуватися від екзистенції, стати поза нею для того, щоб спостерігати її. Те, що ми можемо спостерігати, це предмети, це все, що пов’язане зі станом предметів; але саме екзистенція нічим таким не є, екзистенція *передбачається*. Коли я говорю про пріоритет екзистенції, я під цим розумію не пріоритет екзистенції стосовно сутності (можливо, ми ще повернемося до цього питання детальніше у зв’язку із сартрівським екзистенціалізмом). Те, що в першу чергу є важливим для мене, це твердження, що екзистенція не просто дана, але – можливо, варто висловитися навіть парадоксальніше – вона дає. В тому сенсі, що власне вона є умовою будь-якої думки, і тут, звичайно, я виходжу за межі традиційного ідеалізму.

Поль Рікер: Так...

Габріель Марсель: Отже, ви знаєте, так само як і я, в який спосіб ця думка конкретизувалась і уточнювалась у дослідженнях про відчуття і про те, що сьогодні називають власним тілом, тобто про моє тіло як притаманне мені.

Поль Рікер: Коли ви ввели в “Метафізичному щоденнику” ці роздуми про “відчувати” і “сприймати”, ви насправді відкрили тип досліджень, які мали велике майбутнє у французькій філософії. Саме ви пов’язали філософію відчуття та екзистенціальну філософію. Відчуття перестало бути справою виключно психології, воно засвідчувало нашу участь в екзистенції, участь мене самого існуючого та існуючих речах. Критикуючи концепцію відчуття як послання, що циркулює між одним та іншим предметами, між тим, хто передає і тим, хто отримує, ви поклали основу того, що пізніше Мерло-Понті та інші назвуть феноменологією сприйняття.

Габріель Марсель: Схоже на те, проте чи не здається вам, що це було наперед вгадане Клоделем в його поетичній творчості і його ідеї со-naissance (свідомості, спільного знання). Для мене завжди є важливим уточнити, якими були мої джерела – “терпіти не можу невдячність і амнезію” – і тому я відчуваю себе в боргу перед Клоделем, незважаючи на те, що Клодель не сприймається нами як філософ у вузькому розумінні цього поняття. Проте у геніальної людини ці бар’єри, ці перепони падають, і між поезією та філософією виникає зв’язок, який можна розглядати і на деяких інших прикладах. Відповідно до цього, я вважаю, що не зловживаю, говорячи тут про свою вдячність до поезики Клоделя.

Поль Рікер: Проте є одна відмінність: Клодель у царині мовлення, слова, шукав ключ до укорінення в бутті, в екзистенції; саме ви вивели на перший план “абсолютну присутність”. Таким чином, ви зорієнтували роздуми про екзистенцію на аналіз тіла, перш ніж перейти до мовлення. Можливо, не варто цим нехтувати зараз, коли французька філософія зачарована проблемами мовлення; додаючи до критики відчуття як послання критику тіла як інструменту, ви відкрили шлях філософії тілесності і дали філософії спосіб помислити втілення.

ПРИМІТКИ

¹ З книги Gabriel Marcel. *Entretiens. Paul Ricoeur – Gabriel Marcel.* – Association Présence de Gabriel Marcel, 1998. – pp.9–25.

² Paul Ricoeur. *La critique et la conviction – Entretien avec François Azouvi et Marc de Launay*, Paris, Calmann-Levy, 1995, p. 41–42.

Переклав із французької Олексій СИГОВ